

University of Groningen

Immigranten en cultuur

van Oudenhoven , Jan Pieter L.M.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2004

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

van Oudenhoven , J. P. L. M. (2004). *Immigranten en cultuur*. Coutinho.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Immigranten en cultuur

Jan Pieter van Oudenhoven

Mijnheer de Rector Magnificus, geacht Bestuur van de Stichting Cultuur en Management, geachte toehoorders

“De NS heeft onlangs onderzoek laten doen naar de oorzaken van treinongelukken. Een van de belangrijkste bevindingen was dat bij de meeste ongelukken de voorste treinstellen betrokken waren. Daarom heeft de NS besloten voortaan de voorste wagons van de treinen te halen.” Zo luidde een item uit een intelligentietest. De proefpersoon moest aangeven wat er mis was met de redenering. Een antwoord werd goed gerekend wanneer de respondent aanvoelde dat de verwijdering van de voorste wagon het probleem niet oploste, maar dat de oplossing gezocht moest worden in een betere afstemming van het treinverkeer. Een hedendaags item zou het volgende kunnen zijn: “Onlangs heeft de regering onderzoek laten doen naar de integratieproblemen in de Nederlandse samenleving. Uit het onderzoek blijkt dat bij de meeste problemen immigranten betrokken zijn. Daarom heeft de regering besloten immigranten het land uit te zetten.” Dit voorbeeld is natuurlijk fictief. Ik hoop in het komende half uur duidelijk te maken dat, net zomin als verwijdering van de voorste treinstellen de NS helpt om ongelukken te voorkomen, verwijdering van immigranten de integratieproblematiek oplost. Migratie is nu eenmaal een gegeven; perk je het aan de ene kant in dan komt het aan de andere kant weer boven.

Migratie is niet iets van deze tijd alleen. In de 7^e eeuw voor Christus begon China met de bouw van de muur om – overigens tevergeefs – invallende stammen uit het noorden tegen te houden. De geschiedenis van het Midden-Oosten is een ander voorbeeld van een lange reeks van bezettingen, expansies en invasies. De Perzische, Romeinse en Ottomaanse rijken hebben geweldige volksverhuizingen teweeggebracht. Een nieuwe migratiegolf in de geschiedenis ving aan in de 16^e eeuw met de kolonisatie van Afrika, Amerika en Azië door de Spanjaarden, Britten, Fransen, Portugezen en Nederlanders.

Nooit echter zijn er zoveel migranten geweest als nu. Aan de ene kant zijn dat korte-termijn-migranten. Daartoe behoren mensen die hun land tijdelijk ontvluchten uit angst voor onderdrukking of geweld, werknemers die voor enkele jaren door hun bedrijf worden uitgezonden, en de gewone toeristen. Aan de andere kant zijn dat immigranten die, in tegenstelling tot de korte-termijn-migranten, voor een lang of voor een permanent verblijf in het nieuwe land kiezen. Bovendien hebben immigranten sterke motieven om naar het nieuwe land te trekken. Dat kunnen persoonlijke, politieke of religieuze motieven zijn, maar meestal vertrekken zij om economische redenen of om zich bij familie te voegen.

Volgens een recent rapport van de VN kent de wereld momenteel 175 miljoen mensen die buiten hun geboorteland wonen; verreweg de meesten van hen zijn immigranten. Zo’n aantal heeft ingrijpende consequenties voor de immigranten zelf en voor de landen waar ze zich vestigen. Dit betekent dat de vraag hoe succesvol de interactie tussen immigranten en de inwoners van het gastland verloopt grote relevantie heeft. Daar wil ik het in deze rede dan ook over hebben. Eerst ga ik in op de invloed die immigranten hebben op de gastlanden, daarna bespreek ik hoe – omgekeerd – het immigratiebeleid van landen de adaptatie van immigranten kan beïnvloeden. Vervolgens noem ik een verklaring waarom mensen, of het nu autochtonen of allochtonen zijn, vaak moeite hebben met culturele verschillen. Daarbij spelen ook individuele verschillen, met name hechtingstijlen, een rol. Ook komt aan bod wat de psychologie kan bijdragen aan de integratie van allochtonen. Tot slot zal ik de vraag stellen of immigranten zielig zijn.

De invloed van immigranten op vier belangrijke immigratiegebieden

Momenteel vormen de Verenigde Staten, West-Europa, Canada en Australië de belangrijkste immigratiegebieden, maar vele andere regio’s en landen hebben eveneens immigranten opgenomen. Zo heeft Argentinië bijvoorbeeld grote aantallen Italianen, Arabieren en Joden geabsorbeerd. Wanneer we stilstaan bij de vier immigratiegebieden

valt op dat de recente immigrantenstromen daar fundamentele veranderingen teweegbrengen. In alle vier regio's kunnen we spreken van een proces van 'ontwestering'. Dit proces neemt evenwel in elke regio een verschillend karakter aan. Het kan betekenen dat de regio minder Europees, minder Christelijk, of minder Angelsaksisch aan het worden is. Laten we de belangrijkste verschillen in elk van de regio's bezien.

1. De Verenigde Staten (293 miljoen inwoners) is eeuwenlang cultureel bepaald geweest door Amerikanen van Europese afkomst terwijl Afro-amerikanen de belangrijkste minderheidsgroep vormden. Een opvallende gebeurtenis is dat de Afro-amerikanen in aantal onlangs zijn ingehaald door de Hispanics die met 40 miljoen inmiddels 13 % van de bevolking uitmaken. De Hispanics blijven het land binnenkomen; bovendien ligt hun geboortecijfer aanzienlijk hoger dan dat van Amerikanen van Europese afkomst. Het Spaans rukt op in de zakenwereld, in de media, op straat en in vele andere delen van de Amerikaanse samenleving. Na Mexico en Spanje heeft de Verenigde Staten nu al de grootste Spaanstalige bevolking. Daar komt nog eens de culturele en linguïstische ondersteuning van bijna 20 Spaanstalige landen ten zuiden van de Verenigde Staten bij. We kunnen dus voorspellen dat de Verenigde Staten op weg is een land te worden met twee krachtige culturen: een Angelsaksisch-westerse en een Latijns-Amerikaanse cultuur, en twee belangrijke talen: Engels en Spaans.
2. West-Europa (311 miljoen inwoners) laat een meer divers beeld zien, omdat elk land zijn eigen taal en zijn eigen immigratiegeschiedenis heeft. In de jaren 60 kwamen grote groepen 'gastarbeiders' uit Turkije, Marokko en andere Noord-Afrikaanse landen naar Duitsland, België, Frankrijk en Nederland. De meesten van hen hebben zich hier permanent gevestigd en hun familie over laten komen. De overgrote meerderheid van hen is moslim. Later hebben vluchtelingen uit landen als Afghanistan, Irak en Somalië de moslimgemeenschap versterkt. Tegenwoordig bestaat 5 tot 10 % van de bevolking in de genoemde West-Europese landen uit moslims. Hun aantal blijft toenemen, terwijl de autochtone bevolking afneemt. Ook West-Europa wordt dus bicultureler: aan de ene kant kent het een lange christelijke traditie, aan de andere kant ervaart het een vitale en groeiende islamitische inbreng. Zo begint in Nederland naast kerstmis het suikerfeest een belangrijke feestdag te worden en weet iedereen inmiddels wat een iman is. Dit proces zal versneld worden wanneer Turkije lid van de Europese Unie wordt.
3. Canada (32.5 miljoen inwoners) is waarschijnlijk het meest multiculturele land. Canada bestond lange tijd uit een Angelsaksische meerderheid en een Franstalige minderheid. Het aandeel van beide groepen is de afgelopen decennia geslonken door verschillende immigratiegolven na de Tweede Wereldoorlog, eerst van Duitsers, Oekraïners, Italianen en Nederlanders, daarna van grote aantallen Oost-Europese vluchtelingen. Na de invoering van de nieuwe immigratiewet uit 1978 werden grote groepen immigranten uit Azië, Latijns Amerika, Afrika en het Midden-Oosten toegestaan het land binnen te komen. Hierdoor is Canada een waarachtige Regenboognatie geworden, hetgeen geformaliseerd is in de Multiculturalisme Wet uit 1988. Ofschoon het Engels de belangrijkste taal zal blijven en zelfs nog in belang zal toenemen, zal de Angelsaksische identiteit geleidelijk vervangen worden door een pluralistische culturele identiteit.
4. Australië (ruim 20 miljoen inwoners) is altijd het sterkst Angelsaksisch gedomineerde immigratieland geweest. Volgens de volkstelling van 1971 was 83% van de bevolking afkomstig van de Britse Eilanden. Overige immigranten waren voornamelijk Italianen, Grieken, Duitsers en Nederlanders. In de jaren 70 zette Australië de deur open voor niet-Europese landen. Vooral immigranten uit China en Vietnam hebben geprofiteerd van de verandering in het immigratiebeleid. Op het ogenblik is meer dan 7% van de bevolking afkomstig uit Azië. Door hun hogere geboortecijfers, maar - belangrijker nog - door de nabijheid van Azië zal Australië een aanzienlijke Aziatische import kennen. Net zoals de Hispanics in de Verenigde Staten cultureel gesteund worden door een leger van Latijns Amerikaanse landen zullen Aziaten in Australië zich cultureel gesteund voelen door een overweldigend aantal Aziaten in de directe omgeving.

Velen zijn van mening dat de aanpassing van immigranten voornamelijk een eenrichtingsproces is. In die visie voegen immigranten zich – desnoods gedwongen – naar de meerderheidsgroep. In contrast met die visie zien we dat de samenlevingen in de vier regio's juist ingrijpende wijzigingen ondergaan als gevolg van de immigratie. De demografische verhoudingen veranderen sterk en daardoor ook de invloed van de immigranten op de nationale culturen. In alle vier gebieden leidt dit er toe dat de culturen een minder Westers karakter krijgen. Dit proces zal vermoedelijk versterkt optreden doordat het gelijktijdig plaatsvindt in vier invloedrijke gebieden.

De invloed van naties op immigranten

Wat is nu de invloed van naties op immigranten? Er is maar weinig onderzoek verricht naar de invloed van landen op de adaptatie van immigranten. En voor zover dat gebeurd is zijn de resultaten moeilijk te interpreteren, omdat de meeste landen onderling verschillen wat taal, godsdienst en andere aspecten betreft. Bovendien verschillen de groepen immigranten. Dat betekent dat sommige groepen immigranten goed aarden vanwege een fit in godsdienst of taal, terwijl andere groepen mislukken door een te groot verschil in cultuur. Hun succes van adaptatie wordt ook nog eens beïnvloed door de economische situatie in het immigratieland. Perioden van economische groei maken het de immigrant gemakkelijker om te slagen. Dus om conclusies te kunnen trekken moeten we een set landen hebben die niet te veel van elkaar verschillen, maar tegelijkertijd ook vergelijkbare groepen immigranten hebben. Het is niet gemakkelijk om zo'n combinatie van landen en immigranten te vinden. Gelukkig hebben Karen van der Zee, Winny Bakker en ik, in samenwerking met de Fryske Akademy, de gelegenheid gekregen de adaptatie van een grote cultureel homogene groep immigranten in een aantal landen te bestuderen. Het ging om een groep van ruim 1500 in Friesland geboren immigranten met een gemiddelde leeftijd van 64 jaar die Friesland zo'n 40 jaar geleden hadden verlaten; bijna 85 % van hen was van huis uit Friestalig. Als vergelijkingslanden kozen wij Canada, de Verenigde Staten en Australië, omdat deze landen zeer vergelijkbaar zijn wat economische situatie, taal en cultuur betreft. De immigranten waren opvallend gelijk in de drie landen wat leeftijd, geslachtsverdeling, opleiding en beroepsniveau betreft. Hoewel de groepen nagenoeg gelijk waren op alle persoonlijke variabelen, verschilden ze wel in de mate waarin zij zich thuis voelden in hun nieuwe land. Anders geformuleerd; de input was hetzelfde, maar de output liet verschillen zien.

Resultaten

Eerst keken we naar hun etnische identificatie. De immigranten blijken zich veel sterker te identificeren met hun Friese dan met hun Nederlandse achtergrond, maar in alle drie gevallen het sterkst met hun gastland. Dit blijkt uit hun reacties op statements als "Ik ben trots Fries, Nederlands, Canadees, Amerikaan, Australiër te zijn", maar nog veel duidelijker wanneer ze gevraagd worden zichzelf een label te geven. Vooral immigranten in Canada identificeerden zich sterk met hun gastland (zie Figuur 1). Dit is opmerkelijk want het Canadese immigratiebeleid stimuleert juist immigranten die uitdrukking willen geven aan hun eigen culturele identiteit.

Ten tweede gingen we hun adaptatiestrategie na. Adaptatiestrategie wordt weergegeven door hun identificatie met de eigen cultuur aan de ene kant en identificatie met de ontvangende samenleving aan de andere kant. Zoals u (in de Figuur 2) ziet is integratie een gelijktijdige identificatie met de eigen en de gastsamenleving, assimilatie een sterke exclusieve gerichtheid op de gastsamenleving, en separatie juist een sterke identificatie met de oorspronkelijke cultuur. Marginalisatie tenslotte is een geringe identificatie met beide samenlevingen. Friese immigranten blijken na 40 jaar in den vreemde, geheel in overeenstemming met hun image van stijfkoppen, veel sterker voor integratie dan voor assimilatie te kiezen (zie Figuur 3). Daarin lijken zij overigens op de meeste Turken en Marokkanen in Nederland. Dit is opmerkelijk omdat Friezen veel dichter bij de Angelsaksische cultuur staan dan de Turken en Marokkanen bij de Nederlandse cultuur. Verder valt op dat meer dan een kwart van de Friezen in Australië zich zowel weinig met Friesland als met het gastland identificeert (marginalisatie) terwijl dit in Canada en de Verenigde Staten voor slechts 10% opgaat.

De Friezen voelen zich in de drie landen psychisch even goed en zijn ook even tevreden met hun leven. Wel vinden we dat Australische Friezen een minder goede fysieke gezondheid rapporteren en ook minder dan hun Amerikaanse en Canadese collega's van mening zijn dat hun emigratie een succes geweest is. Wanneer we dus naar het welbevinden in het algemeen in de drie verschillende landen kijken dan lijken immigranten in Canada het meest, en in Australië het minst succesvol geadapteerd te zijn. Canadese Friezen identificeren zich namelijk sterk met hun gastland zonder hun eigen identiteit op te geven of hoeven op te geven, terwijl in Australië meer immigranten het gevoel hebben nergens bij te horen. Vergelijking van de drie landen ondersteunen het belang van een multicultureel beleid. Canada heeft de langste ervaring met zo'n beleid, terwijl Australië de sterkste traditie heeft om assimilatie als ideaal op te leggen. Hoewel Australië officieel een multicultureel beleid heeft aangenomen, bestaat er nog weinig ondersteuning voor. De Verenigde Staten heeft altijd een *melting pot* ideologie gekend. Dit houdt in dat immigranten privé grote vrijheid genieten om naar hun eigen waarden te leven, maar tegelijkertijd een grote druk ondervinden om publiek op te gaan in de mainstream cultuur, waaraan zij dan een vleugje van hun eigen kleur kunnen toevoegen.

Friezen doen het dus beter in Canada dan in Australië. Dit zou men kunnen toeschrijven aan een gelukkige combinatie van type immigrant en gastland. Maar uit een reeks andere onderzoeken bleek dat Punjabi Sikhs, een groep die cultureel gezien ver van de Friezen afstaat, eveneens veel beter geïntegreerd zijn in Canada dan in Australië. Al met al bieden de onderzoeken ondersteuning voor de multiculturele politiek. Meer onderzoek is echter nodig om met voldoende zekerheid te kunnen concluderen dat multiculturalisme het meest gunstige beleid is.

De aantrekkelijkheid van culturele gelijkheid

Canada is misschien wel het enige land met een duidelijk pluralistisch beleid. De meeste naties neigen namelijk naar een assimilatie-ideologie, hetgeen wil zeggen dat men van immigranten verwacht dat ze hun culturele en taalkundige identiteit inruilen voor die van de gastsamenleving. Meestal heeft de autochtone meerderheid ook een duidelijke voorkeur voor assimilatie. Nederland vormt hierop geen uitzondering. In een opiniepeiling uit 1996 vond 75% van de Nederlandse bevolking het 'belangrijk' of 'tamelijk belangrijk' dat immigranten 'Nederlandse normen en waarden aannemen'. In een peiling van 2002 was het percentage gestegen naar 85 %. Mijn inschatting is dat de druk op assimilatie nu nog sterker is.

Waarom is er zo'n grote voorkeur voor assimilatie? Waarom worden culturele verschillen niet gewaardeerd? De gelijkheids-attractiehypothese biedt hier een eenvoudige verklaring voor. Het is een robuuste wetmatigheid dat wij van andere individuen houden die op ons lijken wat attitudes, waarden, vaardigheden, en vele andere variabelen betreft. Gelijkheid van opvattingen reduceert onzekerheid in de interactie tussen personen en groepen. Culturele gelijkheid is belonend want het suggereert dat we het bij het juiste eind hebben. We hoeven geen tijd te verliezen om overeenstemming te zoeken. Het gevolg is dat de interactie tussen individuen en groepen soepel verloopt. U zult het straks op de receptie zien: toga voegt zich bij toga, aio bij aio, grijs bij grijs, en familie bij familie.

We vonden duidelijke steun voor deze gelijkheids-attractiehypothese in een representatief onderzoek onder bijna 2400 autochtone Nederlanders. De autochtone groep blijkt immigranten meer te waarderen naarmate die meer overeenkomsten met haar hebben. Het onderzoek vond plaats vóór 11 september 2001. De respondenten kregen de volgende korte schets te zien:

Stel u krijgt nieuwe burens. U heeft kort met de man en vrouw kennis gemaakt. U weet niet of zij getrouwd zijn, maar u weet wel dat het Nederlanders (of: Turken) zijn, dat de man werk heeft (of: werkloos is) en dat zij Islamiet zijn (of: dat zij niet veel aan hun geloof doen, maar wel Kerstmis, Pasen en Sinterklaas vieren).

Er waren acht verschillende schetsjes, waarin alle combinaties van nationaliteit, religie en het wel of niet hebben van werk at random werden aangeboden. Vervolgens moesten de proefpersonen aangeven in hoeverre ze op die personen leken en in hoeverre ze die personen als burens zouden willen. Uitgangspunt was dat de burens het meest op de meerderheidsgroep zouden lijken wanneer zij Nederlands waren, werk hadden en 'Christelijk' waren, hetgeen in Nederland betekent dat je niet veel aan je geloof doet maar wel Kerstmis, Pasen en Sinterklaas viert. De burens werden inderdaad sympathieker gevonden naarmate zij op meer categorieën gelijkheid vertonen met de meerderheidsgroep (zie Figuur 4). Elke categorie waarop de potentiële burens overlap vertoonden met de meerderheidsgroep voegde iets toe aan de waardering van hen als burens.

Dit onderzoek staat niet alleen. Er is een hele reeks onderzoeken o.a. in Australië en Nederland waaruit blijkt dat de acceptatie van immigranten geringer is naarmate de culturele afstand groter is.

Reacties op nieuwe situaties: hechtingstijlen

Hoewel het immigratiebeleid van een natie en de houding van haar bewoners van invloed zijn op de adaptatie van immigranten, spelen persoonlijke factoren natuurlijk ook een rol. Zo blijken leeftijd, geslacht, opleiding en talenkennis en de meer persoonlijke eigenschappen als zelfwaardering er toe te doen.

Een elementair aspect van de adaptatie van de immigrant aan het gastland vormt de interactie met de inwoners van dat land. Die interactie vindt vaak plaats in - voor de immigrant - nieuwe situaties. Het is daarom opmerkelijk dat de adaptatie van immigranten nog nauwelijks in verband is gebracht met hechtingsstijlen. Hechtingstijlen verwijzen namelijk juist naar de

neigingen die kinderen van hun ouders en andere belangrijke personen geleerd hebben om anderen in nieuwe situaties te benaderen. Het is dan ook niet vergezocht om aan te nemen dat hechtingstijlen samenhangen met adaptatie aan de nieuwe samenleving. Die aanname hebben we in een aantal onderzoeken getoetst. We zijn daarbij uitgegaan van een model dat vier hechtingstijlen onderscheidt, gebaseerd op twee dimensies: de manier waarop men over zichzelf denkt en het vertrouwen dat men in anderen heeft. Deze dimensies resulteren in de volgende hechtingstijlen (zie Figuur 5):

1. Personen met een *zekere stijl* zijn zeker van zichzelf en zien interacties met anderen met vertrouwen tegemoet.
2. Bij de *vermijdende stijl* is het individu zeker van zichzelf, maar vermijdt persoonlijke contacten met anderen.
3. Het *gepreoccupeerde* individu streeft naar persoonlijk contact met anderen maar vraagt zich af of hij wel interessant genoeg is voor de ander.
4. Personen met een *angstige stijl* twijfelen aan zichzelf en uit angst bedrogen uit te komen vermijden ze persoonlijke contacten.

In een eerste onderzoek onder ruim 800 Nederlandse emigranten vonden Winny Bakker, Karen van der Zee en ik, in lijn met de verwachtingen, dat emigranten met een zekere stijl psychisch en sociaal beter aangepast waren, terwijl emigranten met een gepreoccupeerde of een angstige stijl psychisch minder aangepast waren.

In een tweede onderzoek onder 180 Chinese, Surinaamse en Turkse immigranten in Nederland gingen Jacomijn Hofstra en ik na of er een verband was tussen hechtingstijlen en adaptatiestrategieën. Het interessante is dat we zowel bij adaptatiestrategieën als bij hechtingstijlen twee dimensies kunnen onderscheiden die we *gerichtheid op zelf* en *openheid naar anderen* kunnen noemen. We verwachtten dan ook dat mensen met een zekere stijl positief staan tegenover integratie. Immigranten met een vermijdende en angstige stijl wantrouwen de ander; die zullen juist negatief tegenover integratie en eerder positief tegenover separatie staan. Immigranten met een gepreoccupeerde stijl zullen door hun streven bij anderen in de smaak te vallen positief tegenover assimilatie staan. Maar door hun weifelende houding is het ook goed voorstelbaar dat zij sympathie kunnen opbrengen voor marginalisatie en separatie.

Om na te gaan hoe de immigranten ten opzichte van de adaptatiestrategieën stonden vroegen we naar hun reacties op vier verschillende scenario's die overeenkwamen met de vier strategieën. Iedere respondent kreeg – at random – slechts één scenario met een geassimileerde, gesepareerde, geïntegreerde of gemarginaliseerde immigrant te lezen. Het voordeel van deze aanpak is dat de kans op sociaal wenselijke reacties klein is. De resultaten bevestigden grotendeels de verwachtingen (zie Figuur 6): Een zekere hechtingstijl ging gepaard met positieve gevoelens tegenover integratie, terwijl individuen met een angstige of vermijdende stijl juist negatief tegenover integratie en positief tegenover separatie stonden. Immigranten met een gepreoccupeerde stijl stonden positief tegenover assimilatie, separatie en marginalisatie. Hechtingstijlen blijken dus samen te hangen met adaptatiestrategieën van immigranten. Deze samenhang gaat overigens niet alleen op voor immigranten. Uit ander onderzoek blijkt dat ook autochtonen positiever tegenover integratie staan naarmate zij een zekerder hechtingstijl hebben. Zeker gehechte individuen blijken überhaupt positiever te staan tegenover immigranten.

Hechtingstijlen blijken pas tegen de volwassenheid een redelijke stabiliteit aan te nemen, maar minder stabiel te zijn dan de meeste persoonlijkheidseigenschappen. Dit stemt tot enig optimisme over de trainbaarheid van hechtingstijlen. Gezien de betekenis van hechtingstijlen voor de houding tussen immigrant en meerderheid zou het wenselijk zijn situaties te scheppen waarin zekere hechtingsrelaties bevorderd worden. Het is een interessante vraag of we het concept van een zekere hechtingstijl kunnen toepassen op samenlevingsniveau. Met andere woorden: zijn samenlevingen in staat een klimaat te bevorderen waarin mensen een positief beeld hebben van de eigen cultuur en tegelijkertijd andere culturen met vertrouwen tegemoet treden? Canada lijkt een positief voorbeeld van zo'n maatschappij te zijn. Nederland heeft lange tijd tot op zekere hoogte die reputatie gehad. Helaas moeten we constateren dat het Nederland van nu andere culturen met wantrouwen tegemoet treedt.

Wat kan de psychologie bieden?

Nederland treedt op als een bedreigde natie. Uitgeprocedeerde buitenlanders worden het land uitgezet, maar velen van hen verdwijnen in de illegaliteit. Immigranten moeten zich zoveel mogelijk Nederlands gedragen. Als reactie

hierop gaan zij juist hun eigen identiteit koesteren. Terrorisme wordt zó vaak in één adem genoemd met de islam dat de indruk gaat ontstaan dat ze synoniem zijn. Pas nadat een school in brand staat vraagt de regering om saamhorigheid. Het immigrantenbeleid lijkt meer op bewaking dan op integratie gericht. Dit is vreemd omdat er in vele westerse landen, vooral in de Verenigde Staten, decennia lang onderzoek is gedaan naar de manier waarop interetnische relaties te verbeteren zijn. Opmerkelijk is dat men in de Verenigde Staten de uitkomsten van onderzoek wel ter harte neemt. De psychologie heeft dus iets te bieden. Met het risico van overmoed beschuldigd te worden probeer ik het vele onderzoek in een viertal aanbevelingen samen te vatten:

1. Mensen indelen in sociale categorieën is een normaal cognitief proces. Echter, vooral ten opzichte van categorieën waar men niet zelf toebehoort ontstaan door factoren als slordig denken, eigen belang, en selectieve voorlichting (bijvoorbeeld vooral bebaarde, fanatieke, handen weigerende moslims op TV laten zien) negatieve stereotypen die snel tot vooroordelen leiden. Het “Wij tegen Zij” denken is dan compleet. Hiertegen helpen acties die onnodige categorisatie afbreken, of acties die de leden van de verschillende etnische groepen deel laten uitmaken van bovengeschatte groepen, zoals het buurtcomité, de organisatie of het Nederlander zijn.
2. Een belangrijk deel van iemands identiteit wordt bepaald door de groepen waar hij lid van is. Mensen willen dan ook graag tot gerespecteerde groepen behoren. Wanneer hun identiteit bedreigd wordt, zoals door assimilatie dwang, zullen ze zich als reactie hierop sterker met hun eigen groep gaan identificeren en zich gaan afzetten tegen de groep die hun identiteit bedreigt. Dit betekent dat men met elkaar om moet gaan met erkenning van elkaars culturele identiteit
3. Het is belangrijk dat er *persoonlijk* contact tussen de verschillende groepen tot stand komt. Het contact moet wel aan enkele voorwaarden voldoen. Het moet op basis van gelijkheid gebeuren en de autoriteiten moeten erachter staan. Het allerbelangrijkste is dat er gemeenschappelijke of bovengeschatte doelen zijn. Niets werkt zo goed als samenwerking. De beste manieren om dat te realiseren zijn scholen gemengd houden en de arbeidsparticipatie van immigranten verhogen.
4. In het onderwijs en in allerlei trainingen kunnen vertegenwoordigers van verschillende etnische groepen leren met elkaar om te gaan. Die ingrepen blijken doorgaans effectief. Zelf heb ik in samenwerking met studenten en collega's uit de praktijk een Interculturele Training ontwikkeld die mensen van allerlei achtergronden leert een aantal intercultureel lastige situaties op te lossen door de juiste competenties te hanteren. Een voorbeeld van zo'n intercultureel lastige situatie ziet u nu.

Zijn immigranten nu zielig of hebben zij juist een grotere kans op succes?

Te vaak wordt de schaduwzijde van immigratie benadrukt. Heel vaak echter zijn immigranten hardwerkende, ambitieuze en succesvolle burgers. Het Nederlandse voetbal zou weinig voorstellen zonder Surinaamse import. Mocht het voetbal teleurstellen dan kunnen we altijd nog een avondje uit eten gaan, maar wat zou dat voorstellen zonder buitenlandse koks? Marokkanen spelen een steeds grotere rol in muziek, cabaret, film en literatuur. Onze grootste filosoof, Spinoza, is de zoon van Portugees-joodse immigranten, Nederlandse warenhuizen als C&A en V&D stammen af van Duitse marskramers, en het meest bekende Nederlandse boek is geschreven door een Duits-joods meisje. Zelfs onze staatshoofden zijn al sinds ruim drie eeuwen, afgezien van een vleugje Russisch bloed, geheel van Duitse bloed. Wat maakt sommige immigranten nu succesvoller dan anderen? Het is mijn stelling dat zij dat danken aan hun kosmopolitisme. Kosmopolitisme is de overtuiging dat verschillende culturen, inclusief de eigen cultuur waardevolle elementen bevat. Het is een open en tegelijkertijd onthechte kijk op verschillende culturen. Kosmopolitisme blijkt samen te hangen met een open mind, culturele empathie, sociaal initiatief en met de overtuiging dat er verschillende manieren zijn om een gewenste uitkomst te bereiken. Kosmopolitisme en de daaruit voortvloeiende tolerantie vormen de kernwaarden van Nederland op zijn best. Het zijn de waarden die Spinoza, Anne Frank, Erasmus en Willem van Oranje ieder op hun eigen manier tot uitdrukking gebracht hebben. Alle vier behoren volgens de recente KRO-enquête tot de tien grootste Nederlanders. Het pikante is dat drie van de vier allochtoon waren.

Slot

Immigratie is een hot topic. Dat zal voorlopig zo blijven. Aan de ene kant omdat er altijd immigranten in Nederland zullen blijven komen. Aan de andere kant - en nog veel belangrijker - omdat Nederland al veel immigranten kent. Net als Nederlanders, hier of in het buitenland, op hun culturele identiteit gesteld zijn, blijven immigranten in Nederland hun cultuur koesteren. Hierdoor wordt Nederland geconfronteerd met een aantal fundamenteel verschillende opvattingen die vooral op het gebied van man-vrouwrelaties, religieuze overtuigingen, en de vrijheid van meningsuiting hevige emoties oproepen. Op zich hoeven verschillen in cultuur geen onoplosbare problemen op te leveren. Een samenleving kan hier wat aan doen. Zoals we zagen, maakt een pluralistische politiek van een land het immigranten gemakkelijker zich met die samenleving te identificeren dan wanneer die samenleving assimilatie afdwingt. Bovendien kunnen opvoeders hun bijdrage leveren aan de oplossing. Individuen kunnen leren zekerder in het leven te staan waardoor ze minder moeite hebben om met mensen van andere culturen om te gaan.

Er is overigens nog een belangrijke reden waarom het probleem van culturele diversiteit niet overdreven moet worden. Het merendeel van de immigranten komt vanuit de meest benadeelde, minst opgeleide delen van hun land terecht in een welvarend en goed geschoold Nederland. Ze staan te popelen om iets bereiken in het nieuwe land. Deze immigranten zijn zeer gemotiveerd om werk te vinden en passen zich op het werk ook maximaal aan aan de Nederlandse situatie. Zij vinden het bovendien erg belangrijk dat hun kinderen goed Nederlands spreken en een betere scholing krijgen dan zij zelf. Het is dan ook indrukwekkend hoe veel beter de tweede generatie er aan toe is. De tweede generatie-immigranten spreken doorgaans goed Nederlands, hebben meestal meer scholing dan hun ouders en hebben opvattingen over man-vrouwrelaties die meer in overeenstemming zijn met de moderne Nederlandse samenleving. Een aanzienlijk aantal van de tweede generatie heeft inmiddels al een vooraanstaande positie in de politiek, de kunsten en het bedrijfsleven bereikt. De meeste immigranten burgeren spontaan in omdat zij in onze samenleving willen participeren. Een te grote druk op assimilatie drukt een gebrek aan respect uit voor hun eigen identiteit en kan hen daardoor juist verder van de Nederlandse samenleving afdrijven.

Immigranten zijn geen buitenlanders, ook geen mede-Nederlanders, het zijn gewoon Nederlanders met dezelfde rechten en plichten. Er kan en mag veel in Nederland. Dit is mogelijk zolang de belangrijkste principes van de Nederlandse cultuur, zoals vrijheid van meningsuiting, gelijkheid van man en vrouw en vrijheid van godsdienst onaangetast blijven. Deze principes, die zijn vastgelegd in de Grondwet, bieden voldoende garanties voor individuen met verschillende culturele achtergronden om te kunnen samenwerken en samenleven. Psychologen kunnen helpen bij de realisatie van zo'n multiculturele samenleving.

Ik heb gezegd